

Cantate als mini opera *zondagavond in de Nicolaaskerk*

‘Mein Herze schwimmt im Blut’, BWV 199

Is de zomer voorbij, dan is het tijd voor de Bach Cantorij. Aanstaande zondag zijn koor, orkest en solist om 19.30 uur te horen tijdens de interkerkelijke cantatedienst, dit keer in de Baarnse Nicolaaskerk. Voorganger is diaken J.A.M. Nieuwenhuis.

Cantate BWV 199 – de oudste solocantate

Onderzoek naar de oorsprong van deze cantate maakt aannemelijk, dat zij moet zijn geschreven niet later dan 1713. Het is de tijd waarin Bach als organist en kamermusicus verbonden was aan het hof van de hertogen van Saksen Weimar, maar nog niet gepromoveerd was tot concertmeester met de uitdrukkelijke opdracht maandelijks nieuwe composities te leveren en uit te voeren. Die benoeming volgde pas in 1714.

De cantate is bedoeld voor de 11de zondag na Trinitatis (de zondag na Pinksteren) en valt daarmee binnen de zogenaamde zomerkring van het kerkelijk jaar. De daarbij behorende kerkelijke kleur is groen: teken van *hoop* en *verwachting*. Houd die twee begrippen even vast voor het goed verstaan van cantate 199.

Synergie tussen toon en taal

De relatie tussen muziek en taal is minstens zo complex als die tussen taal en gedachten. In Bach ontmoet je een componist voor wie het nooit volstond om religieuze teksten ‘gewoon’ op muziek te zetten en daarmee legde hij de lat aanmerkelijk hoger dan zijn componerende tijdgenoten. Als je luistert naar de elkaar versterkende wisselwerking - in samenspraak en tegenspraak- tussen tekst en muziek in zijn kerkelijke cantates dan ontdek je, dat Bach steeds op zoek is naar een ultieme formulering van de ‘ware’ betekenis van Bijbelteksten. De retorische en compositorische vaardigheden waarover hij beschikte, stelden hem in staat muzikale grenzen op te zoeken, desnoods te overschrijden in zijn streven menselijke emoties op te roepen, God te prijzen en met zijn muziek de medemens tot lering te strekken.

BWV 199 vormt daarop geen uitzondering.

Morbide titel ”Mein Herze schwimmt im Blut”

Wat Bach voorschotelt is niet zozeer een preek als wel een uitbeelding van de complexe psychologische en emotionele ontwikkeling van een mens in gewetensnood. De onderliggende theologische boodschap, gebaseerd op de gelijkenis van de hautaine Farizeeër en de nederige tollenaar (Lucas 18: 9-14), is steeds voelbaar als onderstroom. Het libretto schetst een christenvrouw die wordt verteerd door afschuw van zichzelf en die beseft dat haar zonden haar ‘in Gods ogen tot een monster hebben gemaakt’(1). Haar zielsnood maakt haar sprakeloos (2), zodat de hobo de innerlijke beroering van de zuchtende ziel tot uitdrukking kan brengen. In deel 3, een begeleid recitatief klinkt een letterlijk citaat uit de Bijbeltekst: Gott sei mir Sünder gnädig. Om die vijf woorden draait immers de portee van de gelijkenis uit het Lucas evangelie. Direct daarop aansluitend (attacca) volgt een aria waarin diepe nederigheid en inkeer plaatsmaken voor schuldbekentenis uitmondend in een smeekbede om geduld (4). In de muziek hoor je dan al, dat het ‘in the end’ allemaal goed zal komen. Een mooi voorbeeld van muzikale antespectie. Een kort recitatief (5) markeert de volta, de omwenteling in het ‘verhaal’. Niet weer een adembenemende aria volgt (wat je zou

verwachten), maar zeer verrassend een vredig (letterlijk) begeleid, ontroerend schoon solokoraal. Let op de cello. Zo oppermachtig kan het effect van een koraal zijn. Vol overgave werpt de vrouw haar zonden in Christus' wonden (6). Voortaan zullen die haar rustplaats zijn (7) en kan zij vol *hoop* en *verwachting* een loflied aanheffen op vreugdevolle verzoening en ultieme gelukzaligheid (8).

Ziedaar in een notendop een opera in 8 scènes. Bach levert een direct aansprekende presentatie van de tekst maar geeft gelijktijdig ook zicht op de ideeën en de diepere betekenis die daarachter schuilgaan. Elk recitatief werkt als een springplank naar de volgende aria en daarmee naar de gewenste stemmingswisseling en dus naar het beoogde effect dat de muzikale uitbeelding bij de toehoorder teweeg moet brengen. Tekst en toonzetting versterken elkaar, verdubbelen de emotionele lading en zo weet Bach ook in deze cantate de meest morbide teksten te transcenderen.

Een solocantate geschreven voor wie?

Bach had deze zondag in 1713 geen koor ter beschikking. Bovendien gold in Weimar het kerkelijk voorschrift: mulier taceat in ecclesia, ofwel de vrouw zal zwijgen in de kerk. Het libretto van Georg Christian Lehms en de doorleefde muzikale declamatie die deze achtjarige cantate vereist, roepen m.i. terecht de vraag op of een jongenssopraan de eerste uitvoering heeft gezongen. Misschien verleende een falsettist zijn medewerking. Een latere versie van BWV 199 uit Bachs tijd aan het hof in Köthen, werd mogelijk gezongen door Anna Magdalena Wilke (Bachs tweede echtgenote na het overlijden van zijn eerste vrouw, Maria Barbara in 1720).

Als vocale solist verwelkomt de cantorij sopraan Marjon Strijk. Concertmeester is Machteld van Delft en in het continuo treffen we naast vaste organist Henk van Zonneveld en fagottiste Wanda Koopmans, celliste Angela Stevenson en contrabassist Norma Brooks. Henk Knöps tekent voor de subtiele hobopartij, de tekstloze stem, Het koor zingt een door de strijkers begeleid motet van de hand van Johann Michael Bach (1648-1694), een oom van J.S. Bach.

De algehele leiding is in de vertrouwde handen van Bas Ramselaar.

[bronnen: Muziek als een wenk van de hemel, J.E. Gardiner, 2014

De wereld van de Bachcantates, Wolff/Koopman e.a. , 2003]

Verzoeken dit vignet bij het artikel te plaatsen en –indien mogelijk– een foto van de vocale soliste (zie bijlage)